

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра літературознавства

**Кваліфікаційна робота на тему : «Риси
антиутопії та кіберпанку у творчості Філіпа К.Діка »**

студента 4 р. н.

Ковтуненка Владислава Ігоровича

Керівник: : Семків Р. А.

доцент, кандидат філологічних наук

Київ – 2020

Зміст

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ I. АНТИУТОПІЯ ТА КІБЕРПАНК ЯК ЛІТЕРАТУРНІ ЖАНРИ.....	6
1.1. Винокнення антиутопії.....	6
1.2. Теорія та функції жанру антиутопії.....	8
1.3. Проблеми й мотиви антиутопії.....	10
1.4. Сюжето-структурні ознаки.....	14
1.5. Роль часу й простору.....	15
1.6. Кіберпанк як ідейно стильова течія.....	16
1.7. Зв'язок антиутопії та кіберпанку	19
1.8. Філософія та художні особливості Філіпа К.Діка.....	21
 РОЗДІЛ II. Риси антиутопії та кіберпанку у романах Філіпа Діка.....	24
2.1. Значення терміну «людина» у середовищі кіберпанку за « Чи мріють андроїди про електричних овець».....	24
2.2. Альтернативна реальність в «Лийтеся, сльози, сказав полісмен».....	28
2.3. Альтернативний погляд на історію у «Людина у високому замку».....	31
2.4. Концепція роздвоєної особистості у «Затьмаренні».....	36
2.5. Роль жінки в антиутопіях.....	37
ВИСНОВОК.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44

Вступ

Антиутопія як поняття, очевидно, з'явилося на противагу утопії (концепції ідеального світу, ідеального суспільства), вона почала описувати майбутнє, як зовсім небажане та виключно песимістичне. Якщо раніше людина завжди дивилася вперед із надією та певними очікуваннями, сподівалася, що за розвитком технологій буде слідувати і зростання рівня життя, тощо, то в XX столітті, після чисельних катастроф та катаклізмів, уявлення людини про світле майбутнє дещо деформувалося. Людство почало боятися завтрашнього дня. Перша Світова продемонструвала, що нові технології, перш за все, розробляються для того, щоб вбивати та демонструвати свою перевагу над іншими, а не полегшувати життя людям. Ці погляди та настрої знайшли своє відображення і у літературі. Початок XX століття приніс Першу Світову війну, яка в свою чергу, розформувала цілі імперії та скинула багатьох монархів, проте, з іншого боку, посприяла утворенню чисельних тоталітарних режимів. Вона змінила і тенденції в літературі: дехто змальовував жахи війни та досліджував людську жорстокість, як Ремарк та Гемінгуей, а дехто - почав боятися того, що ще може принести людству XX століття, такі автори як Олдос Гакслі та Джордж Орвелл і сформували сьогодинішнє уявлення про літературу антиутопічну, а їх твори «Прекрасний новий світ»(1932) та «1984»(1948) – стали класикою та справжнім каноном антиутопії. Проте, в другій половині XX століття почала творити людина, яка вдихнула справді свіжий погляд в жанр та сформувала предтечі декількох нових – Філіп.К.Дік.

Життя Філіпа Кіндреда Діка дуже схоже із його літературними творами: воно було сповнене наркотичними речовинами, постійною тривогою, психологічними проблемами, психічними розладами та постійною, нав'язливою думкою, що ФБР відстежує кожен його крок. Усі ці речі, як не дивно, вдало описують його художній стиль. Герої Діка майже у кожному творі задаються питаннями самоідентичності, персонального самовизначення. Ця

проблема переслідувала і автора, фактично з того моменту, коли йому було лише 26 днів від народження. У той день, він втратив свою сестру близнючку з провини власних батьків, оскільки пологи почалися значно раніше строку, мама змушена була народжувати вдома, без втручання лікарів, його сестра прожила лише 26 днів. Дослідники та біографи називають цю подію ледь не найбільш важливою у його житті, хоча і на той момент він навряд щось усвідомлював. Сам Філіп Дік стверджував, що інколи чує жіночий голос у себе в голові та відчуває, що його сестра живе у середині нього. Тому проблема самоідентифікації є головною у багатьох його творах, зокрема у «Чи мріють андроїди про електричних овець?» та «Лийтеся, слюзи, сказав полісмен», а людина із роздвоєною психікою пізніше буде змальована у «Затьмаренні». Можна сказати, що незважаючи на футуристичні декорації та проривні технології, твори автора мало чим відрізняються від романів реалістичних у своїй меті: зрозуміти, що таке людина. Недарма сам Філіп Дік не приховував, що мусить писати наукову-фантастику, тому що ця література приносить йому прибуток, тому що вона популярна. Сам же письменник з самого початку своєї кар'єри писав також і реалістичні романи та оповідання, але їх ніхто не хотів друкувати, тому світ дізнався про них вже після смерті автора. Загалом же, найбільш вдалим «майже» реалістичним твором Діка можна вважати «Затьмарення». Починаючи з раннього дитинства, через недоношеність, Філіп.К.Дік був хворобливою дитиною. Він страждав як фізичними, так і психологічними недугами. Тому в 6 років хлопчику прописали ефедрин – один із різновидів амфетаміну. Амфетамінова залежність була із письменником фактично усе його життя, навіть сам жартував, що письменництво та амфетамін речі нероздільні. Саме тому героями автора часто стають наркозалежні та хворі люди. Як у «Затьмаренні» - цей роман і є про наркоманів. Хоч у ньому і є фантастичні елементи, в цілому ж - це найбільш реалістична та, можливо, найбільш особиста праця автора, сповнена наркотиків, психологічних проблем, деперсоналізації та постійного відчуття параної, речей, які переслідували автора у реальному житті.

Актуальність теми зумовлена тим, що хоч в деяких колах автор і вважається класичним, наприклад - він став першим науково-фантастичним автором, якого було внесено до серії американської класики «Library of America», але все ж Філіп.К.Дік є не надто дослідженим, особливо, що стосується України та російськомовних країн.

Метою цієї роботи є з'ясування основних рис антиутопії та кіберпанку в романах « Лийтеся, сльози, сказав полісмен», «Затьмарення», « Людина у високому замку», та «Чи мріють андроїди про електричних овець?» Філіпа.К.Діка.

Для досягнення поставленої мети варто розв'язати низку **завдань** :

- розглянути поняття антиутопії та кіберпанку;
- з'ясувати основні елементи цих жанрів у творчості автора;
- З'ясувати специфіку антиутопічних елементів у Філіпа К. Діка;
- Проаналізувати основні соціальні, політичні та суспільні елементи представлені автором у романах », « Людина у високому замку», «Чи мріють андроїди про електричних овець» « Лийтеся, сльози, сказав полісмен», та «Затьмарення».

Об'єктом дослідження є поняття антиутопії та кіберпанку в літературі.

Предметом дослідження є риси антиутопії та кіберпанку у романах « Лийтеся, сльози, сказав полісмен», «Затьмарення», « Людина у високому замку», та «Чи мріють андроїди про електричних овець» Філіпа.К.Діка,

Методи дослідження. Основним у цій роботі є метод порівняльного аналізу, адже йтиметься про порівняння творів автора між собою та з творами, які вважаються зразковими у своїх жанрах. Також застосовуватиметься метод наратології. Її використання зумовлене необхідністю з'ясувати основні аспекти антиутопії в романах цих жанрів і насамперед у романах « Лийтеся, сльози, сказав полісмен», «Затьмарення», « Людина у високому замку», та «Чи мріють андроїди про електричних овець». Крім того, частково буде застосовуватися і

біографічний метод, який дозволить зрозуміти тексти, адже в них часто зустрічаються біографічні елементи.

Розділ I

Антиутопія та кіберпанк як літературні жанри

1.1 Виникнення антиутопії

Антиутопія як жанр, виникла на початку XX століття, в загальному понятті його вперше вжив британський філософ і економіст Джон Стюарт Мілль 1868 року.[2] В значенні літературного жанру, його вперше було вжито Гленном Негліа і Максом Патріком в складеній ними антології утопій «У пошуках утопії» (The Quest for Utopia, 1952). [2] Чому ж утопічні твори і саме поняття утопії з'явилося ще на початку XVI-го століття, а антиутопія виникла лише більш ніж через 4 століття? Відповідь на це питання має пряме відношення до суспільних та соціальних зрушень, які виникли в XX столітті.

Не важко помітити, що, так звані, літературні течії, формуються в залежності від суспільних зрушень, від наукових відкриттів або політичних ситуацій(як, наприклад, соцреалізм). Тобто, утопія виникла в той час, коли людина почала здійснювати значні відкриття, освоювати нові землі та континенти. Тому у літературі і почали з'являтися фантазії про те, що, можливо, десь знайдеться країна, де не існує класової нерівності, релігійних суперечок та ідеально влаштована політична система, яка піклується, перш за все, про людей та їх благополуччя, простіше кажучи – країна, де усі щасливі. Інколи ці твори виникали як фантастичні, наприклад « Нова Атлантида» Френсіса Бекона, інколи це були філософські твори, де через порівняння ідеального (утопічного) суспільства та суспільства реального для автора, відбувається певна критика або висування філософських ідей, як в «Утопії» Томаса Мора(перший утопічний твір та взагалі вперше застосовано термін «утопія»). Можна згадати, як у 60-ті роки XX століття з'явилася величезна кількість творів на космічну тематику через зростання інтересу до цієї теми у зв'язку із освоєнням людиною космосу та здійсненням космічних перельотів.

Таких прикладів багато, наприклад, комікси та супергерої сформувалися під дією філософії Фрідріха Ніцше, тощо.

Так само на початку XX століття, у зв'язку із чисельними війнами, тоталітарними режимами, катастрофами (можна згадати Титанік або дирижабль Гінденбург), світовою кризою, та іншими не надто приємними подіями, література відреагувала на тривогу та песимістичні настрої у суспільстві новим жанром – антиутопією.

Одним із перших творів із яскравими антиутопічними рисами дослідники часто називають роман Герберта Велза « Машина часу» (1895). У цьому творі зображено плачевні наслідки утопічних теорій, зокрема антиутопізм утілюється у зображенні суспільства, яке чітко розділено на два класи, і ці класи вже настільки укорінилися, що вони змусили людей змінитися як фізично, так і психологічно, і стати подібними скоріше до тварин. Проте в повному сенсі антиутопічним вважається роман Євгенія Замятіна «Ми» (1920). У ньому письменник описує суспільство XXVI-го століття, де влада стирає межі особистості задля цілковитого контролю, у людей більше немає імен та прізвищ, замість них - букви та цифри, тотальний контроль на усіх сферах, у людини, громадянина, фактично немає ніякого вибору, контролюється навіть сексуальне життя. Те, як уряд СРСР відреагував на цей роман є досить показовим задля окреслення та кращого розуміння сутності антиутопії : його не було опубліковано в СРСР, через те, що твір сприймався як карикатура на тоталітарний режим, а самому автору довелося виїхати до Парижа, щоб уникнути переслідувань. Звісно, можна сказати, що всі ці звинувачення були дещо перебільшеними, але насправді, в них дійсно є частина правди, антиутопії – уявляють завтрашній день, яким він може бути враховуючи те, що відбувається сьогодні. [32]

Першим справді популярним та відомим твором-антиутопією можна назвати «Дивний новий світ» (1932) Олдоса Гакслі. Автор перейняв декілька рис у Замятіна та написав роман, у якому зображено суспільство XXVI-го

століття (як і у Замятіна), інститут сім'ї занепав, тому людей тепер вирощують на спеціальних фермах, вірніше навіть сказати – конструюють. Ще до народження - кожну людину відносять до певного касту і визначають, чим вона буде займатися у житті. В залежності від обраної професії, зародку прививають схильність до певних навичок та умінь, та навпаки відразу до інших, наприклад : шахтарям прививають любов до тепла та нелюбов до природи та прогулянок. Люди змушені жити так, як за них було вирішено ще до їх народження. Знову автор уявляє майбутнє як таке, де людська особистість не може існувати, а лише корпорації та нескінченний конвеєр працівників, без власної думки, фактично без емоцій та переживань, які народжені, щоб виконати роботу та померти.

Згадуючи інші відомі антиутопічні твори, які зробили значний внесок у розвиток та популяризацію жанру, можна назвати «1984» Джорджа Орвелла, де автор продовжив тенденцію до карикатурно-гіперболізованого змалювання тоталітарного режиму, та « 451° за Фаренгейтом» Рея Бредбері, письменник зобразив суспільство, у якому заборонена будь-яка література, існують спеціальні загони пожежників, завдання яких розшукувати та спалювати книжки, а людей, у яких їх знаходять - заарештовувати та відправляти до в'язниці або психіатричної лікарні.

Серед українських антиутопій можна виділити «Сонячну машину» Володимира Винниченка. У творі, автор змальовує створення науковцями проривного механізму – «Сонячної машини», цей апарат здатен перетворити будь-яку рослину на хліб. Спочатку здавалося, що це виключно позитивний винахід, адже тепер ніколи не буде голоду, але суспільство занепадає, розуміючи, що йому більше не потрібно працювати, тому що їжа буде завжди.

1.2 Теорія та функції жанру антиутопії

Антиутопія, або Негативна утопія, — зображення у художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля

його «поліпшення», певних, часто припадних соціальних ідеалів. [40] Таке визначення знаходимо у «Літературознавчому словнику-довіднику». Його, звісно ж, можна доповнити. Наприклад англійський дослідник М.Квапієн писав, що «антиутопія - це літературний твір, що існує в різноманітних формах, будуючи негативну картину соціальної системи, яку автор може зустрічати в тенденціях, існуючих у розвитку реальних суспільств» [44]. Тобто, антиутопія передбачає майбутнє, намагається зробити максимально точне передбачення, прогнозує сучасні тенденції, на відміну від утопії, яка фантазує на тему майбутнього, можна навіть сказати, дещо романтизована фантазія.

Характеристика жанрової специфіки антиутопії була представлена у книзі Бориса Ланіна «Анатомія літературної антиутопії» (1993). Основні моменти, які можна виділити з праці :

- Суперечка між утопією та антиутопією. При чому це може бути як конфлікт між конкретними творами, карикатура на утопічний твір або на стиль конкретного автора, так і нівелювання утопічних ідей в цілому. Як стверджує Ланін : « Утопію та антиутопію не можна не порівнювати. Їх генетична спорідненість передбачає порівняння та відштовхування одне від одного. Все, що є у антиутопії статичного, описового, дидактичного – це від утопії» (Переклад Ковтуненко В.І.). [20]
- «Псевдокарнавал» - структурний стержень антиутопії. Відмінність від карнавалу в звичайному розумінні, описаному Бахтіним, в тому, що основа карнавалу – «амбівалентний сміх», основа псевдо карнавалу – «абсолютний страх». Страх слугує в антиутопічному тексті для створення особливої атмосфери, яку дослідники і називають «антиутопічним світом». Як стверджує сам Ланін : «В антиутопії створюється філософська напруга між страхом повсякденного життя та псевдо карнавальними елементами. Дистанція між людьми, які знаходяться на різних сходинках соціальної ієрархії цілком можливий, а часто навіть

вважається обов'язковим для людських стосунків в світі антиутопічному».(переклад Ковтуненко В.І.). [20]

- Антиутопії притаманні карнавальні елементи, в зображенні суспільства часто застосовується «принцип атракціона» по якому живуть герої. Театралізація дійства. Інколи автор сам підкреслює те, що ситуація, яка зображується, схожа на розіграш, модель уявної ситуації. Стосовно принципу «атракційності» автор пише : « Атракціон виявляється ефективним, як засіб сюжетотворчій метод тому, що чим більш екстремальна ситуація оточує героя, тим краще розкриваються характери на межі духовних можливостей, в самих неочікуваних рисах, про які самі герої могли навіть не здогадуватися»(переклад Ковтуненко В.І.). [20]
- Соціальне оточення та особистість – основний конфлікт антиутопії. Людність та чуттєвість часто стають основними предметами дослідження антиутопії. Часто в цих текстах зображується регламентованість людського життя у всіх сферах, не рідко навіть сексуальне життя. У шлюб усе лише одна функція – виробляти для держави все нових і нових працівників. Часто навіть шлюб для цього не потрібен, як у Гакслі. Можна сказати, що в антиутопії важко з'явитися особистості, все навколишнє середовище неначе робить усе, щоб цьому протидіяти. Тому темою антиутопічного роману часто стає сюжет утворення або звільнення особистості.
- Простір в антиутопії завжди обмежений. Зазвичай описується інтимний простір героя – кімната, квартира, але цей інтимний простір втрачає усі ознаки приватності. Люди у «Ми» Євгенія Замятіна живуть у квартирах із прозорими стінами. Тобто простір у антиутопії не особистий, а державний, він належить владі та соціуму. Ланін характеризує простір трьома фактами : по-перше - він завжди замкнутий, тісний, по-друге – розміщений вертикально (часто в містах замальовується поділ на верхнє та нижнє, у верхньому живуть вищі верстви населення, у нижньому –

бідняки), по-третє – в основі простору архетипний конфлікт верху та низу. [20]

Для кращого розуміння жанру антиутопії наведемо порівняльну таблицю, де порівняння відбувається на основі праць Е.Шацького про утопії[41] та роботи вже згадуваного Ланіна по антиутопії[20].

Утопія	Антиутопія
Суспільство зображується статично. Часопростір замкнутий, нерухомий.	Присутня динаміка у розвитку подій як часова, так і просторова.
Спрощений погляд на людину, суспільство односторонній, не зображуються індивідуальні характери.	Антропоцентризм. Орієнтація на внутрішній світ героїв, побудова яскравих характерів.
Не існує конфлікту. Люди живуть у злагоді та взаєморозумінні, усі правила та закони спрямовані на те, щоб зробити людське життя максимально простим та справедливим.	Завжди присутній гострий конфлікт, який рухає сюжет уперед. Зазвичай конфлікт у майбутньому зв'язаний з речами, які автор спостерігає у своєму житті.
Світ зображений ідеальним, неначе відділеним від реальності. Наприклад, Рай – ідеальний утопічний світ.	Раціональний погляд на світ та його внутрішні та зовнішні проблеми. Утопічні ідеали висміюються. Світ дискредитується. Він зображений абсурдним та нелогічним. Часто мотив застереження.
Немає ніякої сатири. Ідеальний світ протиставляється реальному.	Полеміка з утопічними ідеалами ведеться за допомогою ілюзій та ремінісценцій. Часто використовується

	сатира.
--	---------

1.3 Проблеми і мотиви антиутопії

Як уже зазначалося раніше, в центрі сюжету будь-якої антиутопії стоїть конфлікт. Найчастіше можна спостерігати конфлікт людини (особистості) та держави або режиму. Досить часто у творах жанру зображується світ, який відродився або ж в процесі відродження після війни, вибуху ядерної бомби, катастрофи, або певного катаклізму. Тому стосунки людини і держави в таких умовах специфічні : від тотального контролю та нагляду за громадянами, задля запобігання утворення нових конфліктів, до, навпаки, відсутності втручання уряду в життя громадян через недовіру та втрату авторитету. У таких умовах в антиутопії вимальовується чітка проблематика : деградація духовності та криза особистості.

Ще одним важливим конфліктом антиутопії - є зіткнення штучного та справжнього, натурального, певний конфлікт з природою. Антиутопія неначе усіма своїми рисами намагається йти проти природного. Згадаємо «Дивний новий світ» Гакслі, де люди створювалися у спеціальних інкубаторах та їм ще до народження прививали схильності до певного виду діяльності. У свою чергу люди, які були народжені природним шляхом, вважалися дикунами. Зворотній приклад можна знайти у Філіпа Діка «Чи мріють андроїди про електричних овець?», де тварини стали рідкістю і мати справжню, органічну тварину вважається дійсно престижно та дорого. Тобто, в антиутопіях завжди межа штучного та справжнього або чітко розділяється або навпаки – стирається, намагаючись ввести людину в оману, змусити її відмовитися від природного та замінити його штучним.

У зображенні суспільства в антиутопіях часто змальовується чітка вертикаль. Тобто, ще одним важливим конфліктом є – соціальна нерівність. Як стверджує Юлій Кагарлицький у своїй книзі « Что такое фантастика» : «...але

десь сучасна антиутопія починає змикатися з платонівською ідеєю кастового устрою. Оскільки цілковита уніфікація веде до цілковитого застою, державі антиутопії, щоб існувати, доводиться допускати відомі відмінності. Проте, різняться між собою не люди, а касты, кожна з яких володіє визначеним, загальним для всіх її членів обсягом знань і навичок» (переклад Ковтуненко В.І.) [15]. Цікаво, що майже ніколи не відбувається ніякого бунту, чи боротьби між цими кастами. Нижчі верстви населення згодні з тим, що вони нижчі. Інколи така вертикаль навіть зображена буквально : є верхнє місто, для вищих каст, та нижнє, для бідняків. Причому побудовані вони так, що до нижнього міста навіть не потрапляє сонячне світло, що підкреслює владність, скупість та гордість верхнього міста.

Як уже була сказано вище, в антиутопічному світі відбувається занепад моралі, що призводить до нормалізації жорстокості. У «Чи мріють андроїди про електричних овець?» Філіпа Діка, головний герой фактично працює вбивцею, його робота — ліквідовувати людиноподібних андроїдів, які незаконно потрапляють на Землю. Хоча андроїди і не є людьми, але враховуючи, що вони абсолютно точні копії, фактично, це можна прирівняти до вбивства людей. Ще один яскравий приклад знаходимо у романі Косюни Такамі « Королівська битва», у ньому діє так звана «Програма бойового експерименту номер 68», згідно з якою, серед школярів щороку формують 50 класів, яких забирають та змушують жити у екстремальних умовах : в ізольованому місці вони змушені вбивати одне-одного, переможець отримує право повернутися до свого нормального життя. Періодично, цей культ насильства спрямований на те, щоб досягти миру та спокою. Виправдовується вбивство заради загального блага.

Оскільки антиутопія виникла як реакція на тоталітарні режими, то очевидно, що ідеологія займає в ній важливе місце. Найчастіше — це вже добре відомі людству комунізм та соціалізм («1984», «Ми») та нацизм (« Людина у високому замку»). Важливо, що головним героям завжди дискомфортно в межах цих ідеологій, що і стає поштовхом для подальшого розвитку сюжету.

Ідеологічна система важлива для виправдання правильності встановленого режиму та крайніх методів, які приймає уряд щодо свого населення.

1.4. Сюжетно-структурні ознаки

Як правило, сюжет антиутопічного твору передбачає гострий, напружений розвиток подій та неочікуваний фінал. Досить часто цей фінал не є «хеппі ендом»: система все ж ламає бунтівного героя та робить його таким, як усі інші, або ж убиває, з цього читач розуміє, що вся описана історія - це лише окремий випадок, який скоріше є винятком із правила, ніж чимось вагомим, революційним. Звісно ж, у центрі цього гострого сюжету стоїть конфлікт: людини та системи або людини та суспільства.

У центрі антиутопічного сюжету стоїть герой, особистість, яка і втілює у собі те, що намагається нам сказати автор, є носієм його філософії. Як правило, основні події починають набувати розвитку у той момент, коли головний герой переживає певне прозріння, коли йому відкривається уся абсурдність та штучність світу, який його оточує. Зазвичай поштовхом для цього прозріння слугує певна трагічна або нетипова, підозріла подія. У результаті пошуку розумного пояснення, відбувається духовне відродження головного героя.

Стосовно структури роману-антиутопії, важливо зазначити, що найчастіше задля чіткої побудови часу та простору у творі, зав'язка є найбільшим його елементом. У ній розкривається як політичний устрій та/або ідеологічний режим, який є основним у описуваному світі, так і головний герой.

Схематично розвиток фабули в антиутопічному романі можна проілюструвати так :

Стабільність життя	Поява вагань	Активний опір системі	Злам системи або ж головного героя
--------------------	--------------	-----------------------	------------------------------------

Загалом же, романи-антиутопії тяжіють до пригодницьких, детективних та психологічних романів. В них часто є елементи пошуку, переслідування головного героя, при цьому самі персонажі рефлексують, копаються у собі, сумніваються у правильності обраної сторони чи власних дій.

1.5. Роль часу та простору

Оскільки автори-антиутопісти створюють певні прогнози стосовно того, до чого призведуть ті чи інші соціально-політичні режими, то дія відбувається або у відносно далекому майбутньому, або в альтернативній реальності. Загалом же хронотопи часу і простору і творять антиутопію, згадаємо Бахтіна : «Хронотоп у літературі має суттєве жанрове значення. Можна просто сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, до того ж в літературі провідним початком у хронотопі - є час» [4] (переклад Ковтуненко В.І.).

Топос часу є фундаментальним у побудові жанру антиутопії. Причому важливо і теперішнє, і минуле, і майбутнє. Оскільки світ відроджується після певного катаклізму, будь то війна або природна катастрофа, то минуле є надзвичайно важливим. Воно може згадуватися або з теплотою, ностальгією, як часи коли все було добре, або навпаки – з відразою, як час коли людство було недосконале та варварське. Людство також може зображуватися як таке, що живе без пам'яті про минуле, тому що забуло його, або тому що носіїв пам'яті про минуле уже не лишилося. Важливе місце також займають предмети, які є « носіями пам'яті» про минуле. Ці реліквії можуть мати надзвичайно велику ціну та бути цінними предметами для колекціонерів. Можна згадати Філіпа Діка « Лийтеся, сльози, сказав полісмен», де шеф поліції будучи колекціонером марок, витрачав сотні тисяч доларів на марки початку ХХ століття. Час в антиутопії може набувати умовного характеру, тобто герої можуть рухатися вперед та назад у часі намагаючись змінити реальність. Проте, зазвичай, задля створення необхідної жанру напруженої та песимістичної атмосфери, подорожі в часі, звісно, виключені.

Простір в антиутопії зазвичай обмежений одним містом. Важливо, щоб це місто було мегаполісом із мільйонами жителів, та багатоповерховими будинками, задля створення атмосфери тісноти та дискомфорту. Цей простір часто розмежовують на два окремих світи або ж рівні, які є протиставленнями одне одному. Головний герой може переміщатися між цими рівнями, але самі по собі вони є непок'єднуваними. Така замкненість простору потрібна для того щоб створити атмосферу затхлості. Суспільство перебуває неначе у певному контейнері, в який немає доступу новим ідеям та світобаченням, тому що вони, потенційно, несуть загрозу укоріненій системі. Тому життя і події відбуваються лише циклічно усередині цього замкнутого простору. Інколи межі цього замкнутого простору можуть розширюватися до меж цілої країни, як у «Людині з високого замку» Філіпа Діка, тоді міста починають набувати символу влади, усі важливі рішення і цікаві події відбуваються там. У містах живуть заможні люди та ті, хто їх обслуговує. В свою чергу все, що за межами міста – простір хоч і вільний, але це лише ілюзія свободи, тому що не має ніякого сенсу та цінності.

1.6. Кіберпанк як ідейно-стильова течія

Кіберпанк (англ. *Cyberpunk*) — напрямок фантастики, що виник у 1980-х роках; концентрується на комп'ютерах чи інформаційних технологіях. В творах цього жанру події відбуваються у віртуальному просторі, часто розмиті кордони між реальним і віртуальним світом. [17] Вперше термін було вжито Брюсом Ветке, який написав коротке оповідання «Кіберпанк» 1980-го року, яке було опубліковано у «Журналі наукової фантастики Айзека Азімова». Назва жанру, якнайкраще відображає його сутність : «кібер» - тому що описується світ, який технологічно досяг значного розвитку, тому що головними героями часто стають хакери; «панк» - тому що твір є вираженням протесту. Загалом же у широке використання термін ввів дослідник Гарднер Дозуа, який сформував основну стилістику та філософію жанру. У визначенні кіберпанківських рис часто використовують так званий «критерій Дозуа» - «*High tech. Low life*»

(«Високі технології. Низьке життя»). Сам же дослідник так описував філософію кіберпанку : «Все, що можна зробити зі щуром, можна зробити і з людиною, а зі щурами ми можемо зробити майже все. Про це важко думати, але це правда. І це не зникне, якщо ми закриємо на це очі. Ось що таке кіберпанк».

[11] Неймовірно популярним цей жанр зробив твір канадсько-американського письменника Вільяма Гібсона – «Нейромант». Роман і досі вважається, як дослідниками, так і фанатами жанру, своєрідним альманахом кіберпанку. Зразковим твором, який вміщує у собі усі необхідні жанру риси та філософії. Вільяма Гібсона часто називають «батьком кіберпанку», сам автор так висловлювався про жанр, у якому працював : «Я відчував, що намагаюся описати невірогідне теперішнє. Зараз мені здається, що найкращий ужиток для наукової фантастики – описувати сьогодення, а не прагнути описувати майбутнє... Найліпше, що нині можна зробити з наукою, – досліджувати теперішнє. Земля перетворилася на чужу планету». [11]

Жанр тісно пов'язують із антиутопією. На підтвердження цьому можна навести цитату головного редактора любительського науково-фантастичного видання *Nova Express* Лоренса Персона : « Персонажі класичного кіберпанку були відчужені, самотники, які живуть серед нищих верств населення, як правило, в анти утопічному майбутньому, де буденне життя підпадає під сильний вплив постійних технологічних проривів, всеохоплюючої комп'ютеризованої інфосфери і розвиненої модифікації людського тіла»(переклад Ковтуненко. В.І.).

Рамки часу і простору в кіберпанку зазвичай чітко окреслені. Дія завжди відбувається на Землі, обов'язково у мегаполісі, яким керують та володіють корпорації або ж одна велика корпорація. На відміну від антиутопічного міста, місто в кіберпанку не обов'язково повинно жити під гнітом якогось тоталітарного режиму, який обмежує права своїх громадян. Часто навпаки – у місті кіберпанку можна все. Це місто модернізоване, залюднене, високотехнологічне, Проте, воно не справляє враження сильного, живого та

справжнього. Воно в певному сенсі безлике. Яскравих рис набуває у ньому лише герой-індивідуаліст, сильна особистість, а місто неначе підлаштовується під його рух, та змінюється разом з ним. Проте, місто не надто важливе у творах цього жанру, більш важливий кіберпростір, який і є основним полем дії. Саме у віртуальній реальності корпорації нав'язують людям потреби та правила, за якими вона повинні жити та збирають про них інформацію, яку проти них же і використовують. У кіберпросторі герої можуть проводити значно більше часу, ніж у реальному житті. Стосовно ж часу, то дія завжди відбувається у відносно недалекому майбутньому. Це робиться для того, щоб показати світ, який ще дуже схожий на наш, на відміну від антиутопії, яка могла показати щось кардинально відмінне. У цьому світі діють такі ж правила, як у нашому, але основна відмінність у технологіях, загострюється увага на тому, яку роль вони будуть відігравати у нашому житті, і наскільки вони його змінять. У кіберпанку зовсім не обов'язково має статися якась війна чи катаклізм для того, щоб світ змінився, тому історична пам'ять вже не так важлива, як у антиутопії. Крім того, майбутнє у кіберпанку уже неначе настало, якщо антиутопія ще очікує на щось, на кінець формування суспільства або просто відчувається страх перед майбутнім, то кіберпанк ніколи не вдається до роздумів про нього, майбутнє уже тут.

Кіберпанківський герой часто замальовується хакером, він є бунтарем із набором якостей та талантів, які роблять його важливим та цінним, принаймні такого героя вважають класичним. Він був розроблений Вільямом Гібсоном у «Нейроманті» і досі залишається канонічним. Проте, риси кіберпанківського героя можна знайти ще 20 років тому у Філіпа Діка, а саме можна виокремити Ріка Декарта («Чи мріють андроїди про електричних овець?») та Джейсона Тавернера («Лийтеся, сльози, сказав полісмен»). Ці персонажі не були хакерами, проте вони були героями бунтівними, які дійшли до розуміння абсурдності та загрозливості усієї соціально-політичної системи; вони шукали відповіді на ключові для жанру запитання: що робить людину людиною, яке

маленьке значення має життя однієї людини для цілої системи, наскільки незахищеною є персональність та індивідуальність.

1.7 Зв'язок кіберпанку та антиутопії

Кіберпанк з самого початку вважали підрозділом антиутопії, який поєднував у собі більш науково-фантастичні елементи, але згодом його почали сприймати як окремий жанр, тому що кількість відмінних від антиутопії рис дорівнює або і перевищує кількість спільних.

Як і антиутопія, кіберпанк зображує неблагополучне, песимістичне майбутнє. Проте, насправді, для жанру - це не обов'язково, може не бути ніякої катастрофи, чи ядерної війни, яка змінила світ та цінності у ньому. Все може бути більш-менш благополучно для соціуму, але завжди присутній певний конфлікт для головного героя. Зазвичай, це конфлікт героя та корпорацій або однієї корпорації. Влада в кіберпанку завжди надзвичайно слабка, тому її присутність в творах, зазвичай навіть не відчувається. Основними носіями влади є корпорації або силові структури, як у «Лийтеся, сльози, сказав полісмен», де її функції виконує поліція. Зображення боротьби сильного героя-індивідуаліста та корпорацій є певною алюзією на боротьбу із комерціалізацією життя. Автори 80-х неначе відчували, що через якихось 15-20 років найвпливовішими людьми світу та власниками найбагатіших корпорацій будуть аж ніяк не нафтові магнати та власники компаній, які виробляють машини або літаки, а люди, які продають прилади, за допомогою яких можна увійти в віртуальну реальність, люди, які виробляють програми та операційні системи.

Простір у кіберпанку теж суттєво відрізняється від антиутопійного. У творах цього жанру він роздвоєний, є простір реальний та віртуальний. Реальний не сильно відрізняється від нашого, він живе за тими ж правилами та законами, єдине – він більш модернізований та технологічно розвинений. У свою чергу кіберпростір живе за зовсім інакшими правилами, він дає людині

змогу бути тим, ким вона не може бути у реальному житті, наділяє суперсилами. Цей простір також живе за певними законами, але справжні хакери-майстри, такі як Кейс, головний герой «Нейроманта», можуть їх обходити та деформувати, такі здібності роблять із нього справжнього воїна кіберпростору. Цікаво також те, що наркотики також займають важливе місце у кіберпанкових творах. Вони є певним замінником кіберпростору та створюють альтернативну реальність без комп'ютерів та мереж. Тому існують твори, які замість кіберпростору змальовують певний «наркопростір», саме про це роман Філіпа Діка «Лийтеся, слюзи, сказав полісмен». Головного героя накачують наркотиками без його відома і він пробуджується у альтернативній реальності, де його не існує і будь-які згадки про нього стерто. Проте, коли дія наркотика послаблюється, все повертається на свої місця. Це насправді дуже схоже на створення кіберпростору ще за 10 років до того, як його уперше описав Вільям Гібсон. Тому альтернативну реальність можна назвати головною відмінністю кіберпанку від антиутопії, яка виключає її, тому що тоді головний конфлікт особистості та тоталітарного контролю нівелюється.

Кіберпанкіський герой також відрізняється від антиутопічного. Він завжди носій унікальних рис та якостей, які роблять його важливим та цінним для навколишнього світу, свого роду обраний. В той час як антиутопічний герой може бути абсолютно пересічним громадянином, який лише в процесі розвитку сюжету набуває особливих рис. Оскільки темою кіберпанківського роману стає боротьба з корпорацією чи штучним розумом, часто головним героєм стає талановитий хакер. Тобто людина, яка в реальному житті теж не відрізняється особливими навичками та вміннями, але в кіберпросторі набуває неочікуваних здібностей. Спільне ж між цими двома жанрами те, що герой завжди бунтар, який бачить те, чого інші ніяк не можуть помітити, розуміє всю абсурдність та недосконалість світу та прагне щось змінити. Він задається фундаментальними питаннями та намагається знайти на них відповіді у процесі історії.

1.8 Філософія та художні особливості Філіпа Діка

«Моя фантастика присвячена двом головним питанням, — говорив Філіп Дік про свої романи, — Що є реальність? і Хто така людина?» [35]. Ця цитата добре описує творчість автора до 1970-го року, скоріш за все, саме тоді вона і була сказана. Саме побудовою неймовірно деталізованих світів, в яких живе герой, який не може відрізнити реальність від ілюзії, відзначається рання творчість Філіпа Кіндред Діка. Проте, після 1970-го усе змінилося, дивовижний факт : до переломного року, Філіп Дік написав 40 романів, якщо брати початок його кар'єри з моменту публікації першого роману, виходить 40 романів за 15 років, більш ніж два з половиною романи в рік; після 1970-го і до самої смерті у 1982-му - Дік написав лише 4 романи, тобто один роман у три роки. З чим пов'язаний такий спад, і може це зовсім не спад ? Може Філіп Дік переродився і більше ніколи не був тим письменником-фантастом, творцем протокіберпанку, яким його прийнято вважати сьогодні ?

Ранню творчість автора вирізняє створення неймовірних, футуристичних світів, в яких часто виокремлюється питання реальності. Можна назвати щонайменше 5 романів Діка, де головний герой або з жахом дізнається, що все, що його оточує не справжнє, або він це розуміє і сприймає існування у такій штучній реальності. Інколи, герой єдиний, хто розуміє, що все, що його оточує штучне (« Лийтеся, сльози, сказав полісмен»). Не кожен читач зрозуміє, наскільки цю тему можна вважати автобіографічною в контексті творчості Діка. Сам письменник мав теорію, що насправді історія закінчилася ще 70-го року нашої ери, а все що люди бачать і спостерігають у 1974 - це лише проекція, ілюзія, створена чи то богом, чи то святим духом, чи то прибульцями. Дік часто стверджував, що з ним у вісні розмовляє апостол Фома, який показує йому як інформацію про майбутнє, так і про минуле, та давав йому цінні знання. Це все могло б виглядати, як звичайна шизофренія, якщо б не декілька фактів. Автор періодично міг передбачати майбутнє, наприклад йому снилося, що через два дні він отримає важливого листа, і лист справді приходив. Він передбачив, що з

ним зв'яжеться російська письменниця «Салдасса Ална» і через деякий час, йому прийшов лист від Світлани Алілуєвої, Світлана, Лана, Ална... Крім того друг Філіпа Діка, польський автор, Станіслав Лем стверджував, що Дік то міг читати на інших мовах, то ні, інколи він міг щось сказати на латині або старогрецькій мові. Усі ці факти необхідно згадувати в контексті творчості письменника, кожен його твір є не просто вигаданою історією, а самоаналізом. Він намагався знайти пояснення своїм видінням та теоріям. Його особистий щоденник, який він почав вести лише в 1974, тобто за 8 років до смерті, нараховує більше восьми тисяч сторінок, сповнених снів, видінь та теорій.

Саме ці теорії та знаки, досліджувалися Діком у чотирьох його останніх творах. Часто дослідники кажуть, що роман «Затьмарення», назва якого є не дуже точною, англійською : «A Scanner Darkly» дослівно – «Сканування темряви» (пряма біблійна ілюзія), написаний зовсім не «діківською» манерою, фактично позбавлений фантастичних елементів, це цілком психологічний роман. Текст досліджує роздвоєння особистості подвійного агента ФБР, мозок якого під дією наркотика настільки ушкоджується, що він починає слідкувати сам за собою та навіть не усвідомлює цього. Під кінець твору, мозок героя настільки деградував, що він фактично став просто оболонкою, овочем, забувши обидва своїх альтер его він утворив третє – Брюс, який доживає свої дні у реабілітаційному центрі. Насправді, Філіп Дік є і наркоманом Бобом, і агентом ФБР, який за ним слідкує Фредом, і Беррісом, який на усіх доносить, і Брюсом. Твори автора є настільки складні та багатогранні, що їх потрібно читати надзвичайно вдумливо та прискіпливо, як казав Станіслав Лем : « В короткому переказі, твори Діка виглядають просто ідіотськими». (переклад Ковтуненко В.І.)

Однією із найбільш чітких рис творчості Філіпа Діка є відкриті фінали, Він просто не хоче ставити крапку : « Будь-який мій роман – це щонайменше два романи, накладених одне на одного. Ось чому в них так багато обірваних

ліній, і тому – неможливо передбачити фінал,тому що лінійного сюжету немає. При складанні дву романів виходить 3D книга»(переклад Ковтуненко В.І.) [16]

Персонажі у Діка також завжди особливі, як казав Станіслав Лем : «Серед героїв Діка – наркомани, істерики, манекени, якими керують, фанатики, однак серед них немає жодного божевільного» (переклад Ковтуненко В.І.). Тобто, його герої окрім того, що бувають у конфлікті з зовнішніми подразниками, часто перебувають у конфлікті з собою, своєю залежністю, психічним здоров'ям або самоусвідомленням, що дуже нагадує самого автора...[16]

Розділ II

Риси антиутопії та кіберпанку у романах Філіпа Кіндред Діка

2.1. Значення терміну «людина» у середовищі кіберпанку за « Чи мріють андроїди про електричних овець».

Термін «кіберпанк» вперше було вжито лише 1980-го року, через два роки, у 1982-му не стало Філіпа Діка. За цих два роки він опублікував лише один роман - «*Трансміграція Тімоті Арчера*», цей твір навіть віддалено не має нічого спільного із терміном «кіберпанк» та описує стосунки людини з богом. Проте, незважаючи на цей факт, Філіпа Діка часто ставлять в один ряд із найвизначнішими авторами жанру : Вільямом Гібсоном, Брюсом Стерлінгом та Нілом Стівенсоном. Як так сталося, що роман, написаний за 14 років до появи як самого терміну, так і його загальних положень, часто називають одним із фундаментальних для нього творів?

В загальних рисах « Чи мріють андроїди про електричних овець?» важко назвати кіберпанківським романом : у ньому надто мало рис та мотивів, які прийнято вважати фундаментальними для жанру, але цей роман на 18 років раніше за «Нейроманта» Вільяма Гібсона змушує людину сумніватися у реальності. Цей роман ледь не перший торкнувся тем, які пізніше стануть ключовими для кіберпанку.

Роман описує світ недалекого майбутнього, точніше – 1992-й рік(роман написано 1966-го), суспільство намагається оговтатися після ядерної війни, яка в романі називається «Заклучна». Більша частина населення Землі, за ініціативою ООН, переселяється на космічні колонії, щоб заохотити людей для цього переселення, кожен отримує безкоштовне житло та персонального помічника-андроїда будь-якої компанії, на вибір. На Землі знаходиться дуже небезпечно через високий рівень радіації. Тому міста надзвичайно

малозаселені. Загалом світ твору створений за антиутопічними канонами, в період Холодної війни, людство очікувало на те, що скоро почнуть падати ядерні бомби, і Філіп Дік, з усіма своїми параноїдальними настроями, напевне, теж був нажаханий можливим розвитком подій. Люди, які залишилися жити на Землі, часто потерпають від радіації, вона ушкоджує їх мозок, таких людей називають «спеціалами» та їм заборонено покидати Землю, але всі вони отримують роботу, яка враховує їх вади, щоб мати змогу прогодувати себе. Андроїди – біологічні копії людей, які нічим не гірші за них, а нові моделі – Нексус 6 навіть переважають людину як фізично, так і розумово. Єдина відмінність в тому, що андроїди не здатні до почуттів, принаймні так усі вважають, вони не спроможні співпереживати і єдиним способом виявити андроїда, якраз і є тест на емпатію. Найбільшим виробником андроїдів, є «Корпорація Роузен». У цьому творі в одному із перших можна помітити типовий кіберпанківський мотив : влада слабка, і найбільшим авторитетом у Лос-Анджелесі майбутнього є корпорація. Проте, на відміну від інших творів цього жанру, головний герой не бореться із нею, він розуміє, що його роль у цьому світі мізерна, тому його завдання більш приземлені. Щоб стримувати андроїдів, корпорація придумала зробити їм «строк придатності», термін їх життя – не більше 4 років. Інколи, вони не згодні служити, та тікають на Землю, щоб спробувати продовжити своє коротке життя. Головний герой – Рік Декарт, він працює мисливцем на андроїдів, яким вдалося потрапити на Землю.

Твір акцентує свою увагу на тому, що означає бути людиною. Ця тема на той час, була фактично унікальною, адже в антиутопічних творах акцент більше робився на свободі особистості. Ці твори більше протестували проти режимів та урядів, які обмежували людську свободу та свідомість, у цьому ж випадку, людину ніщо не стримує, але вона сама заплуталася. Філіп Дік змальовує суспільство з посттравматичним синдромом, яке насправді, ще зовсім не оговталось після війни, а тільки намагається. Оскільки в результаті великого рівня радіації майже всі види тварин на Землі зникли, одним із способів завдяки

яким люди намагаються відволіктися – це нагляд за тваринами. У цьому світі мати живу тварину надзвичайно престижно. Проте, окрім престижу, тримаючи тварин, люди неначе самі собі доводять, що вони справжні та живі, що вони можуть комусь співпереживати та про когось піклуватися. Цікавий факт, що саме тварини в романі є показником емпатії, а не стосунки між людьми. Рік Декарт значно з більшою теплотою ставиться до своєї несправжньої, електричної вівці, аніж до власної дружини. Це демонструє те, що через війну, людина більше не вірить людині, скоріше бачить у ній загрозу. На початку твору, нам, як і головному герою, здається, що тримати штучну тварину це принизливо, адже всі люди це приховують, але під кінець, Рік розуміє, що справжність тварини не так важлива, адже люди заводять їх, щоб не відчувати самотності, тому герой залишає штучну жабу.

Важливе місце у творі займає конфлікт штучного та справжнього, по суті через нього і ведеться пошук відповіді на запитання : що робить людину людиною? Як уже згадувалося раніше, єдина відмінність андроїдів та людей у тому, що вони не здатні до емпатії. Проте, нові Нексус 6 настільки досконалі, що вони або навчилися імітувати емпатію, або вона у них з'явилася. Єдиний засіб, яким можна виявити андроїда – це тест Войгта-Кампфа, який заміряє реакцію організму на запитання, які у звичайної людини завжди викликають реакцію. Тест завжди давав правильну відповідь, але тестуючи племінницю голови «Корпорації Роузен» - Рейчел, Рік розуміє, що має справу із дуже небезпечним та майже досконалим організмом, йому знадобилося майже 3 години, щоб виявити, що Рейчел – андроїд, хоча зазвичай вистачає декілька питань. Цей конфлікт із штучним, несправжнім є абсолютно кіберпанківським, але тут він набуває зовсім іншого відтінку, якщо в пізніших творах жанру це скоріше питання нових технологій та прогресу, на рівні із модифікаціями людського тіла, то у Філіп Дік ставить інше питання : чому штучно створене не може бути справжнім, не може мати право на існування. Ім'я головного героя надзвичайно красномовне, Декарт стверджував, що мислити і означає

існувати, тоді чому штучно створений організм, який здатен мислити навіть на більш високому рівні, ніж людина, не може мати право на таке ж існування. Фактично Дік відходить від антиутопічного погляду на майбутнє : він не стверджує, що штучний розум та нові технології будуть мати лише негативні наслідки для людства. У творі, найбільша проблема післявоєнних років у втраті віри людини у себе. Люди бояться не андроїдів, які насправді не прагнуть вбивати людей чи чинити якості злочини на Землі, вони прагнуть лише жити, і суспільство бачить у них саме ці риси, андроїди прагнуть жити та люблять життя значно більше за самих людей.

У романі, у кожної людини є, так званий, емульгатор настрою, за допомогою якого, можна обрати, який настрій ти хочеш мати цього дня. Тому не виключено, що людство залишається на Землі у такому вигляді, у якому ми його бачимо, лише завдяки цьому пристрою, який допомагає людям не повбивати себе та одне одного. Дік ледь не вперше підіймає тему того, що реальність яку він описує може бути зовсім не чітка або досить умовна.

Найбільш близький до антиутопічних ідеалів Філіп Дік саме в питаннях релігії. Люди в майбутньому автора можуть в прямому сенсі поєднуватися з богом, точніше з його аналогом – Мерсером. Він є єдиним для всіх, та саме він встановлює правила у питаннях моралі та є певним духовним провідником для людини. На противагу йому, автор підносить Бастера Френдлі – ведучого єдиної телепередачі, яку транслюють на телебаченні 23 години на добу. Очевидно, що телеведучий є андроїдом, оскільки людина не змогла б витримати настільки напружений графік. Бастер Френдлі у своєму шоу неодноразово грубо висловлюється про релігію мерсеризм. Таким чином ми бачимо конфлікт духовного та матеріального, комерційного, розважального. Ця тоталітарність як у питанні телебачення, так і у питанні релігії могла б вибудовувати схожий на антиутопійний конфлікт людини та ідеології, проте, оскільки ідеологія слабка, то слабкі і важелі її впливу – ніхто, крім

напіврозумного «спеціала» Джона Ісідора не дивиться «Шоу Бастера Френдлі», принаймні із персонажів, яких описує твір.

Отже, « Чи мріють андроїди про електричних овець?» - твір, який в цілому, можна назвати антиутопійним, але він був досить новаторським для цього жанру: конфлікту штучного та реального, ідеям штучної/умовної реальності, технологіям, які людству все важче та важче тримати під котролем, та екзистенційним питання, які головний герой перед собою ставить.

2.2 Альтернативна реальність в «Лийтеся, сльози, сказав полісмен»

«Лийтеся, сльози..» - один із останніх романів Філіпа Діка, створений 1970-го року, виданий 1974-го, цей роман написаний автором у вирі тих подій та метаморфоз, які з ним трапилися у 70-х, і які було описано раніше. Твір уже сповнений параноєю, якою автор страждав останні роки свого життя.

«Лийтеся, сльози...» - розповідає про одного із найвідоміших телеведучих та співаків Америки – Джейсона Тавернера. Він неймовірно популярний, багатий, успішний, але одного дня з ним стається страшна подія – його коханка стріляє у нього, але не звичайним пістолетом, а зарядом із певним паразитом. При цьому, автор не дає нам чіткої відповіді, а лише натякає, що цей постріл було зроблено не з ревнощів та бажання зруйнувати успішне життя, а по замовленню спец служб для тестування нового виду зброї. Наступного дня після пострілу, Джейсон прокидається у дешевому motelі, в кишенях немає нічого крім 5-ти тисяч доларів і на свій страх та подив він усвідомлює, що ніхто в цілому світі не знає, хто він такий. У базах даних немає жодної згадки про нього, його телешоу, яке було найпопулярнішим у Америці, по телевізору не показують, та для жителів міста ніколи його і не існувало, його пісень ніде немає та ніхто їх ніколи не чув... Насправді, структура твору дуже нагадує антиутопічну : ми бачимо людину без індивідуальності, вірніше у нього самого

ця індивідуальність є, але вона була вкрадена і весь роман він намагається її віднайти та повернути, або хоча б зрозуміти, хто це з ним зробив і навщо.

Це один із тих творів Філіпа Діка, які є найбільш близькими до антиутопічного канону. Зокрема простір : у країні відбувається громадянська війна, поліція намагається придушити революцію відправляючи усіх підозрілих осіб у табори примусової праці. Зокрема автор транслює цікавий погляд на систему уряду : Америка у творі є поліцейською державою, тобто поліція і є уряд. Це означає цілковитий контроль в усіх сферах, людина без документів у належному стані, не може навіть потрапити у інший район міста. Оскільки у Джейсона Тавернера цих самих документів немає, він вирішує скористатися послугами підпілля для їх виготовлення, але на свій подив усвідомлює, що усе так зване «підпілля» працює на поліцію. Світ твору сповнений цією атмосферою постійного нагляду, яка згодом переросте у справжню параною. Герої, хоч і не живуть за скляними стінами, як у «Ми» Євгенія Замятіна, але Дік намагається створити враження, що так воно і є. Найбільш вдало описує правила навколишнього світу цитата із твору : «Суд над Джейсоном Тавернером, звинуваченим в умисному вбивстві Еліс Бакмен, несподівано завершився виправданням обвинуваченого : частково завдяки майстерній роботі юристів, яких надали NBC та Білл Волфер, а частково тому, що Тавернер і справді був невинний». [37]

Основною кіберпанк рисою твору є альтернативна реальність. Проте, тут вхід у неї неконтрольований, головний герой потрапляє до неї ненавмисно, що виключає мотив двійництва, коли герой в реальному житті та в альтернативній реальності - це дві різні персони із своїми особливостями. Тут Джейсон потрапляє до реальності, яка нічим не відрізняється від його, крім того, що його самого в ній не існує. Проте, класичний конфлікт із цією реальністю, все ж присутній. Головний герой намагається боротися з нею, щоб довести, що він існує і з'ясувати, що з ним сталося. Проте, в деякі моменти він сам сумнівається, можливо він і справді ніякий не відомий телеведучий, а просто

наркоман, який живе у своєму уявному світі. Ці припущення є не безпідставними. У творі спосіб, завдяки якому можна увійти в альтернативну реальність - це не високі технології та ком'ютери, як у кіберпанку, а наркотик. Тому крім Джейсона Тавернера, який здійснив цю подорож не по своїй волі, є ще одна людина, яка робить це по своїй – Еліс Бакер, сестра шефа поліції Сан-Франциско. Вона постійно пов'язана із наркотиками, і має доступ до всього, що зберігається у центральному відділку поліції, тому наркотик і є засобом переміщення, вона єдина, хто щось знає про співака та телеведучого Джейсона Тавернера. Важливе висловлювання про наркотики від Філіпа Діка, який був залежний від препаратів майже усе своє життя, пізніше автор буде висловлювати ще більш категоричне ставлення до них у романі «Затьмарення».

Головний герой у Філіпа Діка вийшов нестандартний. З одного боку тут транслюється типовий, майже банальний для антиутопії конфлікт між особистістю, яка прагне віднайти свою індивідуальність (в даному випадку у прямому сенсі), та урядом, ідеологією, яка ці потуги особистості намагається придушити, а з іншого – автор нам натякає, що, можливо, не такий тут і гострий конфлікт, як його собі уявляє головний герой. Цікавим фактом є те, що Філіп Дік нам не описує чітко походження головного героя, в один момент він говорить, що Джейсон переважає усіх у розумовому та фізичному плані, тому що він «шостий», можливо Філіп Дік посилається на свій більш ранній твір «Чи сняться андроїдам електричні вівці?» натякаючи, що головний герой андроїд покоління Нексус 6. На це питання відповіді немає, тому що Філіп Дік ніколи не ставить крапок, читач сам вирішує, у що йому вірити.

«Лийтеся, слюзи...» - найбільш параноїдальний твір автора, частково навіть біографічний, тому що тут Філіп Дік описує поліцію так, як він її уявляє в реальному житті, як орган, який відстежує усі твої переміщення, повністю контролює життя, намагається прочитати твої думки. В Америці, яка зображена у творі, поліція та засоби масової інформації дійсно мають повну владу над життям кожного громадянина, але ця влада здобувається не стільки шляхом

реальних дій, скільки методом залякування. Показовим є діалог між головним героєм та шефом поліції – Феліксом Бакменом, де той говорить йому, що він «сьомий» і усім своїм виглядом намагається показати свою перевагу над ним, хоча це достатньо легкий психологічний хід, він чудово діє : Джейсон виглядає розгубленим та подавленим.

Отже, «Лийтеся, сльози...», твір, який насправді має немало посилянь на більш ранню творчість автора, зокрема на « Чи сняться андроїдам електричні вівці?», цей роман тяжіє до канонів антиутопічного роману, великою мірою завдяки зображенню песимістичного майбутнього, де влада зосереджена в руках поліції та ЗМІ, які контролюють життя фактично кожного громадянина.

2.3 Альтернативний погляд на історію у «Людина у високому замку»

«Людина у високому замку», роман, який вперше насправді показав світу такого талановитого автора, як Філіп Дік. Це один із ранніх творів письменника, але вже тут присутні найбільш впізнавані риси його авторського стилю. Роман часто входить у різноманітні топи, та є одним із найкращих у жанрі наукової фантастики у ХХ столітті, з цим важко не погодитися, Філіп Дік запропонував декілька новаторських та дуже цікавих ідей у творі.

Надзвичайно цікавою є структура роману, вона дещо «дзеркальна» : Філіп Дік, автор, який живе в Америці, яка перемогла у Другій світовій війні, пише книгу «Людина у високому замку» про світ, де Німеччина та Японія перемогли у війні, в свою чергу у цій книзі автор – Готорн Абендсен пише книгу « І обважніє коник»(*The Grasshopper Lies Heavy*), де фантазує на тему того, яким був би світ, у якому Америка та Британія отримують перемогу. Цікаво, що Дік явно автобіографічно описує Абендсена : відомо, що автор часто користувався, так званою, «Книгою змін», яка передбачає майбутнє, під час написання цього та інших своїх творів, так само і Абендсен зізнається, що « І обважніє коник» написав не зовсім він, а книга. Ця автобіографічність створює ілюзорність

усього, що відбувається, автор заплутує читача, навіть обидва автора. Усі вони натякають через «книгу змін», що реальність нереальна, і світ в якому вони живуть лише ілюзія.

Загалом же простір «Людини у високому замку» складає Америка 1962-го року, яка поділена на три зони : Конфедеративні штати Америки(під владою Німеччини), Тихоокеанські штати Америки (під владою Японії) та Високогірні штати Америки (територія, яка є нейтральною). Автор навмисно вводить відразу декілька персонажів, які живуть в різних регіонах Америки, щоб показати відмінність між режимами. Японія є досить лояльною та гуманною у ставленні до завойованих територій, в свою чергу Німеччина схильна до справжніх геноцидів : вона знищує все населення України та заселяє його німецькими фермерами, висушує Середземне море, щоб теж засіювати його різними культурами, полює на євреїв та чорношкірих задля того, щоб знищити їх. В свою чергу нейтральні території є достатньо вільним простором, але вільним лише в порівнянні, тому що насправді вони теж не є достатньо безпечними. Там оселяється Абендсен, та ЗМІ відразу ж починають розповідати легенди про те, що автор живе у так званому «Високому замку» - неприступному будинку із високими стінами та частоколом, оскільки його роман заборонений як на територіях Японських , так і Німецьких, то його життя і кар'єра постійно перебувають у небезпеці. Під кінець твору, ми розуміємо, що не безпідставно, Рейх справді висилає таємного агента, щоб усунути письменника. Загалом же цікавим фактом є те, що хоч роман і достатньо антиутопічний, дія його відбувається не у майбутньому, а у теперішньому (роман було видано 1962-го і дія у ньому теж відбувається у 1962-му). Автор досягає лише враження, що дія відбувається у відносно близькому майбутньому, завдяки нетиповості описаного соціально-політичного середовища та внесенню незвичних для нас технологій. Тобто Філіп Дік вважає, що у разі перемоги нацизму, світ переживав би більш стрімкий технологічний прогрес, ніж він є насправді. Зокрема, у романі, Німеччина має змогу

висушувати величезні водойми, адже вона це робить із Середземним морем, щоб на його дні зробити плодючі поля : прогородувати величезну імперію значно складніше, ніж одну невелику країну. Крім того, люди між континентами переміщуються не літаками, а ракетами, які здатні долетіти від Німеччини до підконтрольній їй же частині Америки менш ніж за годину. Крім того, ми бачимо досить нетипові вкраплення Японської культури, наприклад те, що люди переміщаються не на звичних нам таксі, а на велотаксі. З одного боку такий вид транспорту більш типовий для азійських країн, а з іншого це як певний спосіб приниження білого населення, адже керують ними білі люди.

Взагалі, автор пропонує, як на свій час, прогресивний погляд на расову проблему. Як відомо, Америка 60-х років була ще досить консервативним простором, де національні та расові меншини часто потерпали від проявів расизму та дискримінації. У «Людині з високого замку» в свою чергу, автор демонструє, як вже біле населення вважається соціальною меншиною та потерпає від дискримінації з боку японців та німців (арійців), крім того, населення Африки було майже повністю винищено, так само як українці (можливо під українцями автор також має на увазі загалом слов'ян) та, звісно ж, типове для Рейху винищення євреїв. Це своєрідна сатира на тогочасну Америку, Філіп Дік натякає, що можна в будь-який момент опинитися на місці дискримінованих. Загалом же ідея мультинаціонального суспільства також є досить притаманною для антиутопії та кіберпанку, особливо, що стосується азійців, часто автори прогнозували, що в майбутньому населення Землі буде переважно складатися з азійців.

Нетиповою для Філіпа Діка рисою роману є ведення оповіді від обличчя відразу декількох персонажів. Цікавим є те, що кожен з них демонструє різні погляди на соціально-політичну ситуацію, тому, завдяки такому прийому, автор будує максимально детальну картину світу твору. Рудольф Вегенер – таємний агент рейху, який видає себе за шведського торговця, він прилітає до японського Сан-Франциско для того, щоб зустрітися із генералом японської

армії та повідомити йому про те, що Рейх готує ядерний удар по Японії, але поки він очікує, влада в Німеччині змінюється і він відчуває, що ці зміни можуть бути позитивними для усього світу. Френк Фрінк – робітник заводу по виготовленні реплік старовинних речей «Віндема-Метсон», згодом він розпочинає власний бізнес із виготовлення біжутерії, яка має незвичні властивості, Френк – єврей, але йому чудом вдається врятуватися від розстрілу. Тагомі – аташе, якому доручено зустрітися із Вернером та допомогти йому із веденням переговорів, згодом він розуміє, що це зовсім не ті переговори, яких він очікував. Джуліана – колишня дружина Френка Фрінка, вона заводить роман із далекобійником Джо, який розповідає їй про книгу «І обважніє коник», та пропонує поїхати у гості до Абендсена та поговорити з ним про книгу, згодом з'ясовується, що Джо таємний агент Рейху, завдання якого – убити письменника, але Джуліана випадково убиває його самого та їде до автора, щоб попередити його, що за ним почалося полювання. Там вона з'ясовує, що Абендсен написав роман гадаючи на «Книзі змін», вони разом питають у книги про твір, і та відповідає, що все, що описано у ньому – правда, так Філіп Дік вибудовує паралелі між реальностями. Останній герой – Роберт Чілден, власник крамниці антикваріату, в його образі втілено підкорений та завойований американський народ, але згодом речі, які він же і продає, починають надихати його та він відчуває гордість за свою культуру. Роберт поділяє політику Рейху стосовно «нижчих рас», та довгий час він вважає і себе представником нижчої раси, але згодом він починає ненавидіти загарбників, відчуваючи зверхність японців.

Елементом, який пов'язує відразу декілька персонажів роману, є «Книга змін», герої неначе відчувають себе загубленими та не мають змоги самі вирішувати свою долю, довіряючи це завдання книзі. Саме ця книга, яку ще називають «І-цзін» і є тим елементом, який поєднує дві реальності у Філіпа Діка, та саме через цей предмет реальності контактують. Відомим фактом є те, що Філіп Дік також часто користувався цією книгою та довіряв їй

передбаченням, зокрема, що стосується роману «Людина у високому замку», тому можна вважати, що автор дійсно вірив у те, що реальність у якій Німеччина та Японія перемогли, може цілком існувати, як і Готорн Абендсен. Недарма події, які герої передбачають у романі за допомогою книги, часто справджуються в повному або частковому змісті.

Загалом же персонажі у творі є нетиповими, як для самого автора, так і для жанру в цілому. Їх Філіп Дік зображає неначе вони герої реалістичного роману. Ніхто з них не старається протидіяти режиму чи владі, герої живуть своїм буденним життям, та намагаються покращити своє становище, вони неначе виживають у доступних їм реаліях. Окрім, можливо, Джуліани, вона все ж впливає на хід історії, оскільки завдяки їй Абендсен залишається живим. Загалом же, тут немає типового для антиутопії конфлікту між особистістю та режимом, та типового для кіберпанку : героя та корпорацій.

Цікавим моментом у творі є розміщення простору Філіпом Діком. Як згадувалося раніше, вся Америка поділена на три зони, але вірніше навіть сказати, що весь світ у творі поділений на зони, а не на країни. На прикладі Америки, можна сказати, що це досить урбаністичний твір, тому що всі важливі події відбуваються у містах. Ми бачимо японський Сан-Франциско, який досить детально описується : японці живуть у дорогих фешенебельних кварталах, де навіть поява білого американця викликає подив прохожих, працюють японці, як Тагомі, у височенних скляних офісах, американцям у свою чергу, залишається вдовольнятися місцями для житла та роботи у більш бідних кварталах. Крім того, Високогірна Америка є нейтральною територією, принаймні поки що, на цій території живуть маленькі люди у маленьких містах, тут не вирішуються ніякі важливі питання, та на цю територію не розповсюджується вплив ні Японії ні Німеччини. У Високогірній Америці і проживає Готорн Абендсен, де дійсно, автора роману, який заборонено, як на територіях японських, так і німецьких, ніхто не чіпає. Хоча нацисти і надсилають агента, щоб його вбити, але цей агент надто непереконаливий, щоб

дійсно символізувати плани по усуненню письменника. Це ніяк не може збігатися із типовим для антиутопій тоталітарним режимом.

Отже, «Людина у високому замку» роман, який лише умовно можна назвати антиутопічним, з одного боку, в ньому дійсно є певний конфлікт між людиною та державою, в якій вона живе, є обмеження свободи людини та її прав. Проте, події роману не надто розкривають та вирішують цей конфлікт, а скоріше натякають на нього, що робить сюжет скоріше науково-фантастичним з елементами антиутопії. З іншого боку, Дік ледь не вперше у своїй творчості вводить подвійну, роздвоєну реальність, що безумовно справило великий вплив на «кіберпанківський стиль» автора.

2.4 Концепція роздвоєної особистості у «Затьмаренні»

«Затьмарення» - один із останніх романів Філіпа Діка, написаний у 1973-му, виданий 77-го, цей твір уже насичений параноїдальними, містичними та біполярними настроями, якими було сповнено життя письменника останніх років. Можливо, найбільш біографічний із усіх творів автора, відразу декілька персонажів транслують його страхи та переживання у останні роки життя. Це один із найбільш реалістичних та в той же час фантастичних творів у бібліографії Філіпа Діка, дослідники та публіцисти часто використовують формулювання «найкращий роман Філіпа Діка». Взагалі твір написаний у період «зав'язки» автора, тобто його можна розцінювати, як своєрідний антинаркотичний маніфест.

Твір описує недалеке майбутнє, яке, насправді, мало чим відрізняється від Америки 70-х, за винятком того, що у цьому світі наркотики надзвичайно доступні та практично легальні. Окрім одного – препарату «С» (в оригіналі препарат «D» тобто «death»), його ще називають «випалювач мізків». На ньому сидить сам Боб Арктор та його друзі, ним же він і торгує. За Бобом слідкує таємний агент поліції – Фред. Насправді, Фред – і є Боб, його мозок настільки пошкодився від наркотиків, що його особистість роздвоюється і він починає

слідкувати сам за собою, навіть не усвідомлюючи цього. Події роману і зосередженні на тому, щоб показати, який вплив справляють наркотики на мозок здорової людини, та до чого це призведе. Крім того твір сповнений параноїдальних настроїв, які виражаються ще потужніше, ніж у «Лийтеся, сльози, сказав полісмен», атмосфера постійного нагляду, коли нікому не можна довіряти, навіть найближчим друзям - ось основні теми, яких торкається автор.

Сюжет починається із розповіді про наркомана Джеррі Фебіна, який так довго сидів на препараті «С», що йому почало вважатися неначе усе його тіло кишить комахами, він постійно намагався їх позбутися, але йому ніяк не вдавалося цього зробити, в результаті Джеррі потрапляє до реабілітаційного центру. Ця розповідь про Джеррі Фебіна є коротким переказом змісту усього твору. Далі нас знайомлять із наркоторговцем Бобом Арктором, у домі якого живть ще три його друга, усі вони наркомани. За Бобом Арктором слідкує таємний агент Фред, який і є Бобом Арктором. Читач лише згодом розуміє, що це одна людина, просто під дією наркотику свідомість Боба-Фреда роздвоїлася. При чому, друг Боба – Берріс, починає підозрювати, що той працює на поліцію і вирішує донести на нього. Через це Фреда викликають на допит, де його співробітники розумію, що з ним не все гаразд. Після огляду, лікарі говорять, що його мозок неймовірно сильно ушкоджено і йому вже не повернутися до нормального життя. Кінець твору розповідає про Брюса, наркомана, якого помістили до реабілітаційного центру. Читач розуміє, що Брюс і є Боб та Фред, просто його мозок настільки ушкоджено, що дві ці особистості було стерто і утворилася абсолютно нова, яка і буде доживати свої дні у центра для реабілітації наркоманів.

Стосовно простору роману важко сказати щось конкретне. «Затьмарення» описує каліфорнію недалекого майбутнього, точніше – 1994-й рік, нам досить мало відомо про те, чим цей світ відрізняється від нашого, автор не описує ні урядову систему ні події, що відбувалися до 94-го. Нам відомо лише, що у цьому світі усі наркотики фактично легальні, окрім препарату «С»

та костюми, які використовують поліцейські для маскування, які дозволяють будь-кому прийняти зовнішність будь-кого. Також під кінець, твір набуває легкі кіберпанківські риси : реабілітаційним центром для наркоманів володіє корпорація, яка ці самі наркотики виробляє та продає. Цим автор може натякати, що у цьому світі влада корпорацій є досить значна. Вплив поліції також більш значний, відчувається атмосфера повного контролю та нагляду, хоча це можна сказати про всі останні твори Філіпа Діка.

Для того, щоб описати героїв роману, знову згадаємо цитату Станіслава Лема : «Серед героїв Діка – наркомани, істерики, манекени, якими керують, фанатики, однак серед них немає жодного божевільного» (переклад Ковтуненко В.І.).[16] Можна її доповнити : всі наркомани, істерики, параноїки описані у романі – і є Філіп Дік. Він і вчений Паверс, який перебрав з вітамінами, та почав усюди бачити абстрактні картини; і Тоні Амстердам, який вважає, що зустрічався з Богом і всюди бачив двері, які світяться золотом; і Берріс, донощик та брехун (відомий факт, що апогеєм параної Діка було те, що він доносив на Лема в ФБР, вважаючи, що він радянський агент) ; і, звісно ж, Боб-Фред, людина з роздвоєнням особистості. Тому роман,безумовно, найбільш автобіографічний у творчості Філіпа Діка.

Насправді, «Затьмарення» набагато більш складний та багаторівневий твір, ніж прийнято вважати. Починаючи навіть із назви : ні українська «Затьмарення» ні російська «Помутнение» навіть близько не виражають всю суть, яку уклав у нього автор. Оригінальна назва - «A Scanner Darkly» дослівно «Сканування втемну» відсилає нас до «through a glass, darkly» - з першого послання Коринтянам апостола Павла, це посилення стає очевидним, якщо враховувати те, настільки глибоко автор захоплювався Біблією у останні роки життя. Український переклад трохи інакше трактує це місце, тому доречніше перекласти українською дослівно англійський варіант Біблії : «For now we see through a glass, darkly; but then face to face» [5м], дослівно : « Тепер ми бачимо немов через скло, нечітко, але потім побачимо лице до лица». Тут мається на

увазі те, що ми не в змозі побачити справжній світ, а бачимо лише його невиразне відображення. Вже сама назва натякає, що твір не просто про те, до яких наслідків призводить вживання наркотиків. Інший шифр Дік ховає у назві рослини, з якої роблять препарат «С», по латині - *Mors ontologica*, тобто в перекладі – «смерть духа, особистості». Цим Філіп Дік натякає, що не потрібно все, написане ним, сприймати буквально. Твір не про наркотики. Головний герой промовляє цитату якогось філософа, або ж сам її вигадує : «Кожен бачить лише маленьку крихту великої істини і дуже часто, насправді – майже завжди, бреше собі і про цей малесенький дорогоцінний фрагмент» [37]. У творі ця цитата переривається цитатою із «Фауста» : «Ох! Я ще тут, в тюрмі-норі?! О мури прокляті сирі!/ У цих мальованих шибках/ Небесний світ — і той зачах!» [37] ці фрагменти дуже нагадують «Державу» Платона і не дарма. «Затьмарення» це твір про те, що людина не у змозі побачити та не завжди може почути : про те, як її власне життя крадуть у неї ж. Про те, що кожен з нас насправді живе неначе у тюрмі і бачить сонце лише крізь ґрати.

Насправді за своїм конфліктом це – найбільш кіберпанківський твір автора, він про корпорацію, яка розповсюджує наркотик «С», який перетворює людей на напівживу оболочку, потім погоджується приймати їх у свої реабілітаційні центри безкоштовно, але там вони мають працювати, щоб забезпечувати і себе, і центри, хтось працює прибиральником, хтось поваром у цих же центрах, а хтось – вирощує *Mors ontologica* на полях, з якого зрештою зроблять препарат «С». Поліція ж намагається розірвати це замкнуте коло, зруйнувати цю величезну монополію. Ледь не перший твір, де поліція символізує щось хороше у Діка.

Отже, конфлікт досить чіткий та реалістичний : корпорації намагаються штовхати нам «смерть духу», а поліція, яка тут скоріше символізує щось більш благородне, ніж оборона закону, намагається нас захистити.

Висновки

Антиутопія, як жанр, утворився на початку XX століття, як реакція на соціально-політичні зрушення, зокрема : Перша світова війна, чисельні громадянські війни, становлення тоталітарних режимів, революції. Людина перестала дивитися в майбутнє з оптимізмом. Це і виражено у антиутопічних творах, які намагаються спрогнозувати майбутнє на основі тенденцій, які розвиваються в реальному для авторів часі. Звісно, антиутопію неможливо розглядати окремо від утопії, тому що ці жанри досить пов'язані. Першим антиутопічним твором дослідники часто називають «Машину часу» Герберта Велза, де автор описує майбутні цивілізації, які в результаті класового поділу лише деградували. Найкраще можна зрозуміти риси антиутопії за допомогою таблиці :

Утопія	Антиутопія
Суспільство зображується статично. Часопростір замкнутий, нерухомий.	Присутня динаміка у розвитку подій як часова, так і просторова.
Спрощений погляд на людину, суспільство однодумців, не зображуються індивідуальні характери.	Антропоцентризм. Орієнтація на внутрішній світ героїв, побудова яскравих характерів.
Не існує конфлікту. Люди живуть у злагоді та взаєморозумінні, усі правила та закони спрямовані на те, щоб зробити людське життя максимально простим та справедливим.	Завжди присутній гострий конфлікт, який рухає сюжет уперед. Зазвичай конфлікт у майбутньому зв'язаний з речами, які автор спостерігає у своєму житті.
Світ зображений ідеальним, неначе відділеним від реальності. Наприклад ,	Раціональний погляд на світ та його внутрішні та зовнішні проблеми.

Рай – ідеальний утопічний світ.	Утопічні ідеали висміюються. Світ дискредитується. Він зображений абсурдним та нелогічним. Часто мотив застереження.
Немає ніякої сатири. Ідеальний світ протиставляється реальному.	Полеміка з утопічними ідеалами ведеться за допомогою ілюзій та ремінісценцій. Часто використовується сатира.

Кіберпанк в свою чергу, часто тісно пов'язує з антиутопією та навіть розглядають як один з підвидів антиутопії. Це формулювання не є досить точним. Хоча між цими жанрами і можна прослідкувати спільні риси, наприклад у тому, що у цих жанрах прийнято змальовувати неблагополучне майбутнє, та конфлікт між урядами та режимами. Проте, відмінності все ж суттєві : у кіберпанку може бути цілком благополучне майбутнє, але його основною рисою є – влада корпорацій, з цим покликано боротися головному герою, який на відміну від антиутопічного – є сильним індивідуалістом, із яскравими персональними рисами. Крім того, кіберпанк відрізняється більш технологізованим простором та наявністю віртуальної реальності.

Хоча Філіп Дік і не написав жодного роману, який можна було б назвати стовідсотково антиутопічним або стовідсотково кіберпанківським, але у його творчості були присутні яскраві риси антиутопії, та традиція, яка пізніше сильно вплине на розвиток кіберпанку.

У процесі аналізу творів «Лийтеся, сльози, сказав полісмен», «Затьмарення», «Людина у високому замку», та «Чи мріють андроїди про електричних овець» на предмет наявності у них рис антиутопії та кіберпанку можна зробити наступні висновки:

- «Людина у високо кому замку» - один із ранніх творів автора найбільше сповнений антиутопічними рисами : тут і альтернативна реальність стилізована під песимістичне майбутнє, у якій присутній основний для антиутопії конфлікт - людини та влади, і герої, які під дією режиму втрачають свою індивідуальність та культуру, але згодом все ж здобувають її знову;
- Окремі риси антиутопії можна знайти у «Лийтеся, сльози, сказав полісмен» та «Чи мріють андроїди про електричних овець», зокрема : знищення індивідуальних рис героя, його особистості у «Лийтеся,сльози...»; суспільство, яке намагається відбудуватися після глобальної катастрофи у «Чи мріють андроїди...»; атмосфера параної, та відсутності приватності, поліція контролює життя громадян у «Лийтеся,сльози...»; «тоталітарне» поширення релігії у «Чи мріють андроїди...».
- Найбільш кіберпанківським твором, звісно ж є «Чи мріють андроїди...». Тут і конфлікт штучного та реального, і головний герой, який із цим «штучним» бореться, хоч і сумнівається у доцільності цієї боротьби, і великі корпорації, які є таємними носіями влади і маніпулювання людьми за допомогою пристроїв, телебачення, релігії, тобто деформація реальності.
- Окремі риси кіберпанку можна віднайти у «Затьмаренні» та «Лийтеся, сльози...» спільною рисою яких, є створення альтернативних реальності, цікаво, що в обох творах це відбувається за допомогою наркотику, хоча і по-різному. Крім того у «Лийтеся, сльози...» влада у руках поліції та ЗМІ, які тут є аналогами кіберпанківських корпорацій. У «Затьмаренні», «корпорацією» є наркотрафік, який за допомогою наркотики знищує свідомість людей (антиутопічний мотив знищення індивідуального), а потім за допомогою цих же «зламаних» людей, вирощує цей наркотик знову і знову.

Отже, можна сказати, що творчість Філіпа Діка була на межі антиутопії та кіберпанку. Він поєднував у своїх творах риси обох жанрів, але при цьому його романи були досить реалістичними, трансливали те, що його хвилювало у тогочасному світі. Завдяки його новаторським ідеям, Філіпа Діка сміливо можна назвати класиком науково-фантастичної літератури.

Список використаних джерел

1. Абдулаєва.А.Ш. Жанр антиутопії в творчості Є. Замятіна [Електронний ресурс]/ Абдулаєва.А.Ш.// Курсова робота. – Режим доступу : <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=700727#text>
2. Антиутопія [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Електрон. дані. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Антиутопія>
3. Баран Г. Утопія і антиутопія як жанри // Слово і час. – 1997. - № 7. – С. 47-52.
4. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М. : Худ. лит., 1971. – 504 с
5. Біблія. Книги священного писання Старого та Нового завіту/ Видання Київської патріархії УПЦ КП — 2009 рік.
6. Борецький М. Антиутопія Дж. Орвелла «1984» як узагальнена картина радянського тоталітаризму (матеріали до уроку-лекції) // Відродження. Український міжетнічний науково-педагогічний журнал. – 1996. – № 1. – С. 25-28.
7. Брандис Е. Научная фантастика и моделирование мира будущего // Нева. – 1969. – № 2. – С. 198-206
8. Витива. М. Страх и спасение: почему антиутопии так популярны в литературе и кино[Електронний ресурс] /Витива М. // Стаття. – Режим доступу: <https://tjournal.ru/analysis/124503-strah-ili-spasenie-pochemu-antiutopii-tak-populyarny-v-literature-i-kino>
9. Герасимов Н.И. Киберпанк и мышление машин // Финиковый компот. 2015. № 8. С. 61– 63.
10. Гетман Ю. С. К вопросу изучения романа-антиутопии на современном этапе [Електронний ресурс] /Гетман Ю.С. // Стаття. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/12dec2016/1.pdf>
11. Гібсон В. Нейромант / пер. з англ. О. Любарської. – К. : Видавництво, 2017. – 352 с

12. Джеймісон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / пер. з англ. П. Дениска. – К.: Видавництво «Курс», 2008. – 504 с
13. Енциклопедія постмодернізму / за ред. О. Шевченко. – К. : Основи, 2003. – 674 с.
14. Жаданов Ю. Антиутопия XX века: этапы большого пути [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://20v-euro-lit.niv.ru/20v-euro-lit/articlesangliya/zhadanov-antiutopiya-hh-veka.htm>
15. Кагарлицкий Ю. И. Что такое фантастика? / Ю. Кагарлицкий. – М. : Художественная литература, 1974. – 347 с.
16. Караев Н. Дело Филипа Дика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mirf.ru/book/delo-philipa-dika-empire-never-won/>
17. Кіберпанк [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Електрон. дані. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кіберпанк>
18. Куліков О. Кіберпанк помер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://playua.net/kiberpank-pomer/>
19. Кучер В. Поетика роману-антиутопії в рецепції сучасного літературознавства / В. В. Кучер. // Наукові записки. – Кременець : Вид-во КОГП ім. Т. Шевченка, 2013. – С. 184-187.
20. Ланин Б. А. Анатомия литературной антиутопии // Общественные науки и современность. — 1993. — № 5. — С. 154—163.
21. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М. : Алетейя, 1998. – 160 с.
22. Мангейм К. Идеология и утопия // Утопия и утопическое мышление: антология зарубежной литературы. – М. : Прогресс, 1991. – С. 113-169.
23. Мор Т. Утопія // Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця. – К. : Дніпро, 1988. – С. 16-131.
24. Наумова Л. У жанрі антиутопії [Електронний ресурс] / Лариса Наумова. // Стаття. – Режим доступу: http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id= 1953

25. Новский Б. 10 книг Филипа Дика, которые обязательно нужно прочитать [Електронний ресурс] /Новский Б. // Стаття. – Режим доступу: <https://www.mirf.ru/book/philip-dick-knigi-prochitat/>
26. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Шовкуна. – К. : Видавництво Жупанського, 2015. – 316 с.
27. Пархоменко І.І. Антиутопія: інтерпретація в сучасному літературознавстві / І.І. Пархоменко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 963. Сер.: Філологія. – Вип. 62. – С.
28. Плетень Р. Кіберпанк. Наукова фантастика чи сьогодення? [Електронний ресурс] /Новский Б. // Стаття. – Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/kiberpank-naukova-fantastyka-chy-sjogodennya/>
29. Рябченко М. Елементи комічного в сучасній українській антиутопії [Електронний ресурс] / Рябченко М. М. // Стаття. – Режим доступу: <http://bdpu.org/philology/ua/wp-content/uploads/2018/02/25.pdf>
30. Радчук А.О. риси антиутопії в романі Тараса Антиповича «Помирана» [Електронний ресурс]/Радчук А.О. // Курсова робота. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13495/Radchuk_%20Rysy_antyutopii_v_romani_Tarasa_Antypovycha_Pomyrana.pdf?sequence=1&isAllowed=y
31. Пікер П. Ідеологія та утопія / пер. з англ. В. Верлока. – К. : Дух і Літера, 2005, 386 с.
32. Сабат Г. У лабіринтах утопії й антиутопії / Галина Сабат. – Дрогобич : Коло, 2002. – 157 с.
33. Семків Р. Національні стереотипи в літературі американського кіберпанку (на матеріалі романів Вільяма Гібсона та Ніла Стівенсона) [Електронний ресурс] / Семків Р. А. // Стаття. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3942/Semkiv_Natsionalni_stereotypy.pdf?sequence=

34. Федух І. Жанр антиутопії у постмодерністичному дискурсі / І. С. Федух // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2015. – № 9. – С. 180-184.
35. Філіп Дік [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Електрон. дані. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Філіп_Дік
36. Філіп Дік/ Затьмарення; переклад з англ. Геніка Беякова.- Київ: Комубук, 2016.- 336с.
37. Філіп Дік/ Лийтеся, сльози, сказав полісмен; переклад з англ. Геніка Беякова.- Київ: Комубук, 2019.- 328с.
38. Филипп Дик/ Человек в высоком замке; пер.с англ. Г.Корчагина. – Москва: Издательство «Э», 2017. – 384с.
39. Філіп Дік/ Чи мріють андроїди про електричних овець? ; переклад з англ. Тараса Бойка – 2-ге вид., змін.- Київ: Комубук, 2017.- 288с.
40. Хром'як Р. Літературознавчий словник-довідник / Редкол.: Роман Теодорович Хром'як, Юрій Іванович Ковалів . – Київ : Академія, 1997 . – 749 с.
41. Шацкий Е. Утопия и традиция / Е. Шацкий ; [пер. с польск. общ. ред. В. А. Чаликовой] — М. : Прогресс, 1990. — 454 с.
42. Booker K. Dystopian literature: a theory and research guide / M. Keith Booker. – Westport : Greenwood Press, 1994. – 408 p.
43. Darkness in literature: Philip K Dick's A Scanner Darkly [Електронний ресурс]/Стаття. — Режим доступу: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2012/dec/17/philip-k-dick-a-scanner-darkly>
44. Kwapien M. The Antiutopia as Distinguished from its Cognate Literary Genres in Modern British Fiction//Zagadnienia Rodsayow Literarih. XIV.-№2(20) – 1972.

